
RUIZ, Arturo, SÁNCHEZ, Alberto y BELLÓN, Juan Pedro, *Los archivos de la arqueología ibérica: una arqueología para dos Españas*, Colección Centro Andaluz de Arqueología Ibérica, Textos, 1, Universidad de Jaén, Jaén, 2006, 165 p., ISBN: 9788484392941.

L'associació entre el nacionalisme i l'arqueologia és un tema fonamental que ha preocupat els arqueòlegs europeus, especialment des dels darrers quinze anys. La importància de contrastar les interpretacions teòriques i metodològiques que s'han tingut de la pròpia història dels pobles és necessària per poder entendre correctament el nostre passat i poder suggerir, per tant, noves vies d'interpretació.

Com bé esmenten Michael Shanks i Christopher Tilley, «L'arqueologia com activitat cultural és sempre una forma de fer política i una manera de comunicar valors morals» (Shanks i Tilley, *Social Theory and Archaeology*, 1987: 212). En aquest sentit, si l'arqueologia és política, podem arribar a entendre la no existència de la neutralitat en la nostra disciplina. Seguint una línia postmodernista de pensament cal fixar quins són els referents ideològics de cada moment històric i contrastar com aquests afecten els plantejaments arqueològics, per tal d'adonar-nos que tot plantejament teòric i, per extensió, tot historiador és fruit del seu moment històric.

L'edició d'aquest llibre presenta els resultats obtinguts en els darrers cinc anys dintre del projecte europeu dels *Archives of European Archaeology* (AREA). Aquest projecte engloba un total de set Estats membres de la Unió Europea amb les premisses fonamentals de fomentar la recerca sobre la història de l'arqueologia europea, les interrelacions entre el desenvolupament de l'arqueologia i la configuració de les identitats polítiques i culturals i, en darrer lloc, l'estudi i catalogació conjunt d'arxius relacionats amb el patrimoni arqueològic.

El projecte de recerca a l'Estat espanyol va ser portat a terme pel *Centro Andaluz de Arqueología Ibérica* (Jaén), amb la col·laboració dels principals museus, arxius i institucions espanyols dedicades a la recerca arqueològica. L'objectiu que es planteja és presentar una evolució diacrònica historiogràfica de la formació del concepte de *Cultura Ibérica*, per tal de mostrar el paper que va ser donat als ibers en la construcció de les bases de projectes nacionalistes.

L'obra és una recopilació d'articles i treballs presentats al llarg del termini de durada de l'esmentat projecte (1999-2004). S'organitza al voltant de dos grans blocs i cinc capítols, una àmplia bibliografia i un annex final cronocultural on se citen els principals fets arqueològics de la cultura ibèrica dintre del conjunt d'esdeveniments culturals, socials, polítics i institucionals que van tenir lloc a Espanya des de començaments del segle XIX fins a la mort de Franco i la restauració de la democràcia.

La primera part de l'obra es titula «Los discursos nacionalistas», té tres capítols i tracta de la formació nacional del concepte d'iberisme. La segona part de l'obra, anomenada «El discurso local», té dos capítols i se centra en el vessant de la identitat iberista a la zona de Jaén.

Al primer treball, anomenat «Los archivos de la arqueología ibérica: una arqueología para dos Españas» (Arturo Ruiz, Juan Pedro Bellón y Alberto Sánchez) s'analitzen les dife-

rents tendències historiogràfiques que han format el que ara denominem Cultura Ibèrica. Es presta especial atenció a la identificació ideològica entre el procés de formació nacional espanyola i l'origen del món ibèric, amb aquesta percepció s'han de tenir en compte les observacions de Modesto Lafuente a la seva *Historia General de España*. Enfront d'aquesta perspectiva de la legitimació d'un únic origen ibèric que conformaria la ulterior nació espanyola, va sorgir tota una sèrie de reivindicacions nacionalistes perifèriques que fonamentarien diferències històriques entre els pobles d'Espanya. Aquest darrer cas és el de les teories catalanistes de Prat de la Riba i Bosch Gimpera, les bascoiberistes de Sabino de Arana i, en darrera instància, les teories nacionalistes valencianes i andaluses que van assolir un bagatge teòric menys important.

En el segon treball, «El archivo Gómez-Moreno: ibérico versus hispánico» (Juan Pedro Bellón, Arturo Ruiz y Alberto Sánchez), es presenten els resultats del buidatge de l'arxiu Gómez-Moreno on es distingiran els pilars fonamentals de les seves concepcions teòriques de la protohistòria peninsular, amb l'aparició, per primera vegada, del concepte hispànic confrontat al concepte iber, com si conformessin dues realitats independents i amb uns orígens diferents.

Al tercer treball, titulat «Aventuras y desventuras de los iberos durante el franquismo» (Arturo Ruiz, Alberto Sánchez y Juan Pedro Bellón), es fa referència a l'evolució de l'iberisme durant el franquisme, concepte representat especialment en la figura de Martínez Santa-Olalla al seu *Esquema Paletnológico*, que mostrarà la visió unitària de la prehistòria espanyola dintre d'una estructura política superior, cas de Roma o els celtes, clar equivalent de la voluntat d'equiparar la història espanyola amb els principals nuclis de l'Eix, és a dir la Itàlia de Mussolini i l'Alemanya de Hitler. Membre del sector més radical de la Falange, Julio Martínez Santa-Olalla va exercir de *Comisario General de Excavaciones Arqueológicas* fins al 1955. Per tant, ell era la darrera figura a l'hora de decidir les polítiques d'excavacions, cosa que es va reflectir clarament, com indiquen els autors, en la destinació de la part més important dels pressupostos a excavacions relacionades amb ell directa o indirectament, amb l'objecte de refermar les seves teories cèltiques. Més enllà de plantejament teòrics i posicionaments ideològics determinats, cal reivindicar la figura de Santa-Olalla o la de Juan Cabré, entre d'altres, com arqueòlegs de camp, ja que al cap i a la fi, si disposem d'un complet registre documental arqueològic, podrem replantejar i adequar a l'actualitat els estudis realitzats anteriorment.

El quart treball, titulat «De la muralla de Ibros al lobo de Huelma: Jaén en la lenta construcción de una identidad» (Arturo Ruiz), se centra en la construcció historiogràfica de la identitat ibèrica en el cas de Jaén, mentre que el cinquè i darrer treball, «Juan Cabré y los santuarios ibéricos de Jaén: la perspectiva historiográfica», analitza la figura de Cabré, transcendental per al coneixement de la Cultura Ibèrica fruit de les seves excavacions a santuaris com els de Despeñaperros i Castellar, o a la cambra funerària de Toya.

L'obra es ve a sumar a l'important nombre d'estudis que en els darrers cinc anys estan plantejant la problemàtica de l'etnogènesi ibèrica i la formació de la consciència nacional, on hem d'esmentar especialment la recerca desenvolupada des de la Universitat de Durham

per Margarita Díaz-Andreu, amb obres com *Historia de la arqueología. Estudios*, de 2002, o *Archaeology of Identity*, de 2005.

La principal aportació d'aquesta publicació ha estat la recuperació i posada en relleu dels fons documentals relacionats amb la història de l'arqueologia, així com la seva adaptació als sistemes moderns arxivístics. Aquest volum documental immens s'hauria d'haver completat amb l'estudi de la correspondència intercanviada entre els principals arqueòlegs del moment, mitjançant la qual es pot contrastar com van influir les perspectives nacionals i ideològiques en la seva recerca i, en darrer termini, en la conformació historiogràfica de la nostra arqueologia. Aquesta qüestió no ha estat esmentada en aquest treball, però ha estat recollida recentment a articles com *Political ideologies and friendships in archaeology*, de Margarita Díaz-Andreu, on es recull la correspondència entre Lluís Pericot, Vere Gordon Childe i Julio Martínez Santa-Olalla; o l'edició de *58 anys i 7 dies. Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1919-1974)*, per part de Francisco Gracia, Josep Maria Fullola i Francesc Vilanova.

Com a conclusió, ens trobem davant d'una interessant síntesi sobre la importància de la interpretació donada a la protohistòria dintre de la història contemporània com a legitimitació nacionalista. La visió més interessant que es presenta és la percepció comuna de la protohistòria i de la prehistòria com a part del passat propi de cada poble, que ha portat a la justificació en el present de les consideracions polítiques nacionalistes més agosarades.

Esperem la propera publicació de les recerques historiogràfiques efectuades als altres Estats membres del projecte per tal de comparar-les amb les conclusions referides al cas de l'Estat espanyol i encabir així la concepció de la identitat dins d'una perspectiva europea supranacional.

Pau Olmos Benlloch

CALERO SECALL, Inés y ALFARO BECH, Virginia (coords.), *Las hijas de Eva: historia, tradición y simbología*, Biblioteca de Estudios sobre la Mujer, 25, Centro de Ediciones de la Diputación de Málaga (CEDMA), Málaga, 2006, 214 p., ISBN: 8477857199.

Las hijas de Eva: historia, tradición y simbología reúne nueve estudios sobre lo femenino en el marco del cristianismo en la antigüedad y configura el número 25 de la «Biblioteca de Estudios sobre la Mujer», una cuidada colección impulsada por la Asociación de Estudios Históricos sobre la Mujer (Diputación de Málaga), que promueve la difusión de los estudios de mujeres, desde una perspectiva interdisciplinaria y plural.

Ordenados según criterios cronológicos, los artículos ilustran que la concepción igualitaria entre hombres y mujeres contenida en la doctrina de Jesús de Nazaret ofrecía a las